

Wykorzystanie elementów kultury regionalnej w architekturze na przykładzie Zakopanego. Wprowadzenie Parku Kulturowego w przestrzeni ulicy Krupówki

The use of regional elements in architecture by the example of Zakopane, Poland. Implementation of Culture Park in the streetscape of Krupówki

Streszczenie

Romantyzm i fascynacja górami zapoczątkowała popularność Zakopanego, jako ośrodka turystycznego. Kultura Podhala, jego architektura i sztuka użytkowa stały się rozpoznawalnymi symbolami regionu, stanowiąc o niezwykłej skali zainteresowania Zakopanem i wpływając na jego rozwój urbanistyczny. Wizytówkowa ulica miasta, Krupówki, w przeszłości pełniła bardziej formę modnego deptaku, po transformacji w latach 90, nabrała komercyjnego charakteru. W ciągu ulicy pojawiły się wielkoformatowe reklamy, punkty handlu z ręki do ręki, szyldy i plakaty oraz elementy małej architektury, często o niskiej wartości estetycznej i zupełnie niezwiązanych z estetyką otoczenia urbanistycznego. Po fali krytyki tego stanu rzeczy, która przetoczyła się przez media, w roku 2016 miasto wprowadziło obszar Parku Kulturowego dla Krupówek i przylegających ulic, którego głównym zadaniem jest ochrona lokalnych wartości regionalnych, a także poprawa jakości przestrzennej głównej ulicy Zakopanego. Celem artykułu jest identyfikacja i analiza typowych elementów architektury regionalnej Krupówek oraz przygotowanie wytycznych dla dalszej ochrony regionalnych wartości architektonicznych. Artykuł prezentuje także rezultaty przekształceń przestrzeni ulicy zgodnie z wytycznymi opracowanymi dla Parku Kulturowego.

Abstrakt

Romanticism and fascination with the mountains opened Zakopane to tourism. Its culture, folk art vernacular architecture became symbols of the region, making Zakopane highly popular and impacted its urban development. The most important heritage street – Krupówki, in the past fashionable boardwalk, was until recently the victim of its own popularity – building facades covered with advertisements that disfigured the streetscape. Billboards, posters, information boards, hand-to-hand sales, unlicensed street shows, and street – displayed goods were besieging the space and were in most cases not related to the regional culture. After the critique and nationwide media discussion local authorities in July 2016 initiated Culture Park, mainly to protect regional values and to better the overall image of the street.

The aim of this paper is to identify and classify typical forms of regional elements of Krupówki street to formulate and prepare guidelines for the preservation of regional heritage. The paper will also present the transitions of the streetscape caused by Culture Park.

Słowa kluczowe: ochrona dziedzictwa kulturowego, architektura regionalna, komunikacja wizualna, estetyka ulicy
Keywords: heritage protection, visual communication, the streetscape aesthetic

1. WSTĘP

Ulica Krupówki jest główną ulicą o charakterze handlowym w Zakopanem. Od czasów zmian systemowych w latach 90. do momentu wprowadzenia Parku Kulturowego nie podlegała ona żadnym regulacjom w zakresie ochrony estetyki. W rezultacie, w ciągu ulicy powstały liczne dobudówki mieszczące punkty handlu. Murowane elewacje licowano deskami przypominającymi chaty góralskie. Wprowadzano nadmierne

1. INTRODUCTION

Krupówki Street is the main commercial space in Zakopane. Since the 1990's there has been no law to protect its aesthetic. As a result in many places provisional extensions were added to the existing buildings that lack the original regional structural elements. Many facades were furnished with a faux layer of architecture elements consisting of wooden planks on brick walls, imitating vernacular architec-

zdobienia elewacji. Wielkoformatowe reklamy pokrywające każdy centymetr elewacji czy wreszcie wszechobecne szyldy reklamowe. Stworzyły one chaos uniemożliwiający odbiór ulicy Krupówki jako estetycznej. Także wartości regionalne, obecne zarówno w Zakopanem, jak i na Krupówkach uległy degradacji lub nadinterpretacji.

Niechlubne nagłówki prasowe nazywające ulicę Polskim Las Vegas (Kraczyńska, 2011) oraz inicjatywa społeczności zakopiańskiej zaowocowały pracami lokalnego Urzędu Miasta nad Parkiem Kulturowym. Jego wprowadzenie w 2016, choć początkowo spotkało się z protestami lokalnych handlarzy zyskuje coraz większe grono zwolenników. Pierwsze rezultaty implementacji zasad estetycznych dotyczących przestrzeni ulicy Krupówki widoczne są już dziś, trudno jednak uznać stan obecny za zadowalający: wymaga on dalszych przekształceń w kierunku poprawy estetyki i właściwego uwypuklenia wartości regionalnych.

2. ZAKOPANE: HISTORIA I ROZWÓJ MIASTA

Zakopane jest popularną miejscowością turystyczno-wypoczynkową określaną mianem zimowej stolicy Polski. Ta nazwa jest poniekąd prawdziwa, gdyż rocznie miasto odwiedzane jest przez ponad 3 miliony turystów. Usytuowanie, w pobliżu Tatr, najwyższego pasma Karpat na wysokości około 740 m n.p.m., do 1000 metrów w Kuźnicach. Miasto zajmuje powierzchnię około 8486 hektarów i liczy 27000 mieszkańców. Początki Zakopanego sięgają drugiej połowy XVI w. Niesprzyjający klimat, ciężkie i długie zimy, lasy, trudne ukształtowanie terenu oraz mało urodzajna ziemia nie sprzyjały procesom osadniczym. Pierwszy raz, pod nazwą Nowa Osada, wymienione zostało w 1624 roku (Mantyka, Momot 2003). Hale tatrzańskie służyły pasterzom jedynie w miesiącach letnich. Sytuację zmieniło odkrycie złóż srebra, złota, miedzi oraz żelaza w Tatrach i wybudowanie pieców hutniczych w Kuźnicach (1766) oraz w pobliskim Kościelisku (1767).

Fascynacja górami i chęć ich odkrywania stała się główną przyczyną przyjazdu pierwszych turystów. Zakopane zaczęło rozwijać się dwutorowo- jako ośrodek hutniczy (rejony Kuźnic) oraz turystyczny (Zakopane). W 1818 roku osada liczyła 1805 mieszkańców.

W wyniku pierwszego rozbioru Polski w 1772 roku Zakopane zostało wcielone do Imperium monarchii Habsburgów. A obszar Tatr stał się własnością cesarstwa. Dobra kuźnickie przejęła rodzina Jana Wincenta Homolacsa. Kolejnymi właścicielami Zakopanego byli: Ludwik Eichborn (1869-1879), Magnus Pelz (1879-1888), Jakub Goltfinger (1889). Dnia 9 maja 1889 r. dobra zakopiańskie kupił Władysław Zamoyski, który w późniejszym czasie stał się patronem wielu inicjatyw na obszarze Zakopanego. Wioska stała się celem wypraw naukowych i turystycznych nie tylko Polaków, ale także Niemców, Austriaków czy Węgrów. Organizacje społeczne jak np. Towarzystwo Tatrzańskie, które powstało w 1873 roku zaczęło wyznaczanie i budowę szlaków górskich, schronisk, czy też budowę zlokalizowanego przy ulicy Krupówki Dworca Tatrzańskiego- budynku użyteczności publicznej z salą koncertową, biblioteką i czytelnią. To samo Towarzystwo ufundowało budynek Szkołę Snycerską, przyczyniając się do popularyzacji regionalnej

ture. Billboards, posters, information boards were covering the majority of the street. Also regional values were degraded and over-interpreted.

The national press referred to Krupówki Street as kitschy or boring with the pejorative name "Polish Las Vegas". (Kraczyńska 2011)

As a result of inhabitants and local government initiative Krupówki Street and its neighbourhood have been protected with the status of the Culture Park since the 1st of July. Even though some locals and business owners were protesting against the new regulations for the visual identity the plan is gaining more and more supporters. The changes after the implementation of new rules and regulations are obvious, but it is hardly the satisfactory state: further spatial transformation of Krupówki Street is needed, putting the strong emphasis on the local regional values.

2. ZAKOPANE: HISTORY AND ITS DEVELOPMENT

Zakopane is widely known as the winter capital of Poland – attracting 3 million tourists annually. Situated at the foot of the Tatras, it has an altitude between 740 to 1000 (the area of Kuźnice) meters above the sea level, an area of 8486 hectares and a population of approximately 27000 inhabitants.

The Settlement of Zakopane was relatively late and took place in the second half of the sixteenth century, largely due to the capricious climate, long and severe winters, dense forests and lack of high-yielding soils. It was first recorded in 1624 as Nowa Osada (New Settlement) (Mantyka, Momot 2003). It was firstly used only during summer months by shepherds and later, following the exploration and discovery of minerals in the Tatras, it became associated with mining and forging – 1766 a forge was built in the nearby village of Kuźnice and in 1767 another one in the village of Kościelisko.

The fascination with mountain landscapes brought the first tourists to the Tatra foothills. Zakopane was developing two-way: on one hand steel industry, which was mainly concentrated in Kuźnice, and on the other tourism, which gradually gained in importance and helped to develop the nearby-located Zakopane settlement. In 1818 the village had a population of 1805 people.

The First Partition of Poland in 1772 saw the whole Podhale region fall under Austrian rule. The mountain area was then controlled directly by the State. Property ownership in Kuźnice and the surrounding area also changed, the most important being Jan Wincent Homolacsa, Ludwik Eichborn (1869-1879), Magnus Pelz (1879-1888), Jakub Goltfinger (1889). Ownership of the Zakopane estate changed again on 9th of May 1889 with its purchase by Count Władysław Zamoyski. (Paryski and Paryska 1995), who later became the benefactor of many initiatives around the area.

A growing number of scientists and tourists mainly from Poland, Austria, Hungary and Germany also began to populate Podhale region.

Many organizations, societies and associations were very important for the village development. The most famous was the Towarzystwo Tatrzańskie (Tatra Society), established in 1873. It organized mountain routes and mountain hostels. It was also responsible for building the Dworzec Tatrzan-

sztuki użytkowej. Innym celem tej prężnie działającej organizacji była promocja osady przez publikację licznych materiałów informacyjno- promocyjnych.

Postacią, która aktywnie przyczyniła się do rozwoju wioski był Tytus Chałubiński (Długołęcka and Pinkwart 1989), który odkrył dobroczynny wpływ górskiego powietrza na często występującą w XIX w. gruźlicę oraz inne choroby układu oddechowego. Dzięki jego zabiegom, Zakopane zostało znanym uzdrowiskiem i w 1885 r. otrzymało status stacji klimatycznej. W późniejszym okresie stało się największym ośrodkiem leczenia tej choroby. Na terenie osady pojawiały się kolejne inicjatywy, które doprowadziły m.in. do otworzenia pierwszego szpitala w 1899 roku, powołanie do życia w 1909 roku Górskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego, budowę wodociągu i sieci elektrycznej. W efekcie przyniosło to dalszy rozwój ruchu turystycznego w tym regionie.

W okresie rozbiorów Polski Zakopane zyskuje miano duchowej stolicy Polski. To właśnie tutaj przybywało wiele znanych osobistości ze świata sztuki, nauki. Organizowano tutaj szereg spotkań i konferencji, które miały istotny wpływ na działalność organizacji niepodległościowych. Inspirowany sztuką góralską Stanisław Witkiewicz realizował ideę narodowego stylu w architekturze, meblarstwie i sztuce użytkowej, tworząc tzw. styl zakopiański.

18 października 1933 Zakopane otrzymuje prawa miejskie. To przyczyniło się do dalszego rozwoju Zakopanego. Rozpoczęła się szybka urbanizacja miasta, przez budowę urządzeń komunalnych, sieci drogowych, kolejek linowych i obiektów sportowych.

Działania te przerywa wybuch II Wojny Światowej. Okupanci niemieccy organizują tutaj szpital dla żołnierzy i centrum wypoczynkowe. Z drugiej strony miasto, dzięki swojej geograficznej pozycji staje się punktem przelotu komunikacji między Polską a Węgrami. Wielu mieszkańców zaangażowanych było w działalność Ruchu Oporu stając się kurierami.

Po wojnie Zakopane wraca do swojej roli jako centrum turystyczno-rekreacyjne i już w mniejszym stopniu jako uzdrowisko. W mieście budowane są kolejne hotele, pensjonaty. Do największych inwestycji powojennych należy budowa Centralnego Ośrodka Sportu, Domu Turysty PTTK, domów wypoczynkowych FWP i innych.

3. STYL ZAKOPIAŃSKI I JEGO ZWIĄZKI Z ARCHITEKTURĄ REGIONALNĄ

3.1. Kształtowanie się architektury regionalnej Podhala
Styl wernakularny (vernaculus – rodzimy, domowy) jest głęboko zakorzeniony w kulturze ludowej danego terenu. Wykorzystuje on sztukę budowania znane miejscowej ludności, materiały występujące w danym miejscu. Budynki dostosowane są do panujących warunków klimatycznych, z wykorzystaniem ludowego zdobnictwa.

Styl zakopiański (lub styl witkiewiczowski) pojawił się na terenie Zakopanego w latach 90 XIX wieku i w znaczący sposób opierał się na architekturze regionalnej charakterystycznej dla regionu Podhala z wykorzystaniem elementów secesji.

Pierwsze osadnictwo na terenie Podhala miało miejsce w XII w. Osiedlanie na tym terenie wiązało się głównie z wypasem

ski – a hall for concerts and theatre plays and the first library and reading room in the village. The Towarzystwo Tatrzańskie donated money for the organization and operation of the Szkoła Snycerska (Woodcarving School) and was responsible for active promotion of Zakopane by publishing a variety of information and advertising materials. Another person who helped to popularize the village was Tytus Chałubiński (Długołęcka and Pinkwart 1989), a medical doctor who strongly promoted the benefits of the climate in curing pneumological diseases. This led Zakopane to be officially recognized as a health resort in 1885 and later the largest Polish center for treating tuberculosis. The first hospital was opened in 1866 and the Tatra Volunteer Search and Rescue was founded in 1909. In addition, Zakopane's increase in population and tourism brought the need for modern infrastructure such as sewage system and an electrical grid.

Poland was partitioned among three foreign countries and Zakopane became the spiritual capital of the nation. The many writers, artists, painters, conspirators, composers, scientists, naturalists and explorers who visited the village created a specific intellectual milieu. Many meetings and conferences took place here leading to the development of a national revival concept (Mantyka 2008). This idea was later to enshrine a national style in architecture created by Stanisław Witkiewicz and inspired by the folklore style of Highlanders. It was then applied not only in building design but also to furniture design, art, and crafts.

On the 18th of October 1933 Zakopane received a city charter. This further stimulated the city's urban development and functioning as a tourist center resulting in the construction of a ski jump and cable car to the top of Kasprowy Wierch and a Gubałówka funicular.

During the World War II Zakopane was taken over by the German military and turned into a recreation center with a huge hospital for soldiers. It also became an important location for illegal routes between Poland and Hungary for various underground organizations. Many locals served as couriers and fought in the resistance.

After the war Zakopane resumed its role of a health resort, gradually moving more towards tourism and a sporting center. The growing number of tourists was the main reason for building many new hotels and accommodation facilities. The biggest post war developments were: Centralny Ośrodek Sportu (Central Sport Centre), Domu Turysty PTTK The Tourist's House etc.

3. ZAKOPANE STYLE AND ITS ASSOCIATION WITH REGIONAL ARCHITECTURE

3.1. The development of Podhale regional architecture

Vernacular style (vernaculus – native, domestic) is deeply rooted in the folk culture of a place. It uses the building styles known to the people and local materials. Buildings are adapted to the climate and decorated with the use of traditional methods and patterns.

Zakopane style or Witkiewicz style (styl zakopiański, aka styl witkiewiczowski) was introduced to Zako-

a.

b.

c.

d.

Il. 1. Styl wernakularny, a styl zakopiański. Zdjęcie a- willa "Tea", najstarsza istniejąca chatupa góralska (poł. XIXw.), Zdjęcie b – wnętrze tradycyjnej czarnej izby. Zdjęcie c. i d. Willa Koliba (1892r) oraz jej wnętrze. Zdjęcia własne
Ill. 1. Vernacular style and Zakopane style. Picture a – Tea, the oldest highlander house in Zakopane, build 1879, Picture. b – The black chamber, from the exposition of Muzeum Tatrzańskie Main Building. Picture. c – Willa Koliba (1892) Picture d – the interiors of Willa Koliba (1892) Source: Author's archive

owiec, jednak nie pojawiały się na tym terenie rozbudowanych inicjatyw osadniczych. Dopiero zagrożenie przejęcia ziemi przez prężnie działające Węgry, sprawiło że król Kazimierz Wielki ustanowił granicę i lokował kolejne miejscowości, zatrzymując tym samym ekspansję węgierską. Końcem XIV i początkiem XV wieku Podtatrza stało się osadą dla napływających od strony południowej ludności wołoskiej – trudniących się głównie wypasem owiec, wołów i koni, a także rolnictwem. Ruch osadniczy tej ludności trwał aż do XVII w. To właśnie kultura wołoska przyczyniła się w dużej mierze do nadania kształtu kulturze, którą współcześnie określamy jako góralską.

Początkowo architektura na terenie Podtatrza miała charakter sezonowy. Wypas owiec odbywał się w porze letniej, tak więc budownictwo nie wymagało dużego nakładu pracy. Powstawały skalne koliby z drewnianymi dachami lub przenośne koliby drewniane oparte na konstrukcji słupowej (Szafer 1979). W późniejszym okresie jednoizbowe, bezkienne drewniane baczówki, szopy i fenile (szopy na siano), wykonane w konstrukcji zrębowej.

XVII wiek powstały budowle całoroczne, które charakteryzowały się ciekawą prawidłowością – im bliżej Tatr, tym solidniejsze wykonane ich konstrukcji (Moździerz 2013).

Klimat odegrał istotną rolę w kształtowaniu tradycyjnej architektury regionalnej. Usytuowanie budynków było wynikiem panujących warunków klimatycznych: nasłonecznienie (usta-

pane at the end of XIX c. and primarily used the elements of regional architecture characteristic for the Podhale region enriched by incorporating select elements of Art Nouveau.

The first settlement of the Podhale region began in the XII c. It was the Vlachs shepherds in the XIV c., who, together with the local inhabitants, created a new culture known today as the Podhale highlander. Shepherding in the Tatras in the XVIc. created new settlements and traditions as well as a vernacular building style, which evolved from the relatively simple constructions for seasonal use only. The buildings were provisional, usually constructed quickly and without a precision. The first type of shelters was made out of stone with wooden roofs and later rafter shelters based on interlocking log cabin walls. The XVII c. to the middle of XVII c. brought the construction of all year farmstead buildings with more accurate carpentry using spruce and fir woods to cover the roofs (ill. 1a). The interesting was the fact that the closer the building was to the Tatra mountains, the more careful the construction (Moździerz 2013).

Climate played a very important role in the architectural form of traditional buildings as reflected in the shape and size of doors, windows, floor plans, roof angles and overhangs. Hence buildings were designed to withstand the long winters and strong local winds. The shacks were placed on the west side of the main building to protect it from the

wienie chat z elewacją z otworami okiennymi i drzwiowymi na godzinę 11, czyli od południa), umieszczenie budynków gospodarczych chroniące chałupy mieszkalne przed przeważającym południowo-zachodnim kierunkiem wiatrów. Kąt i konstrukcja dachu, okapy, małe otwory okienne i drzwiowe miały służyć ochronie człowieka przed otaczającymi, ciężkimi warunkami atmosferycznymi. Użyte grube płazy miały chronić budynek przed stratami ciepłymi. Brak komina utrzymywał się na terenie Podhala do końca XIX wieku.

Najbardziej popularne rozplanowanie pomieszczeń w typowej chałupie góralskiej charakteryzuje się występowaniem czarnej i białej izby, oddzielonej od siebie sienią w układzie jednotraktowym.

Nawet tutaj jasno zauważyć można ekonomiczne wykorzystanie ciepła- izba czarna, ogrzewana piecem, była miejscem, gdzie toczyło się życie rodzinne. Tutaj gotowano, spożywano posiłki. Izba służyła jednocześnie za sypialnię, często z małymi zwierzętami. Biała izba pełniła z kolei reprezentacyjną rolę. To właśnie tutaj przyjmowano ważniejszych gości, przechowywano cenniejsze dobra materialne.

Początkowo przedmioty użytkowe nie były dekorowane, jednak w późniejszym czasie górale, wprawni snycerze rzeźbili nawet najmniejsze obiekty sztuki użytkowej, a także elementy architektoniczne. I tak do najważniejszych ornamentów charakterystycznych dla budownictwa regionalnego należy sosręb z wyrzeźbioną datą wybudowania budynku, imieniem i nazwiskiem właściciela i elementami zdobniczymi takimi jak roseta, symbol życia, religijne cytaty wraz z motywami roślinnymi i geometrycznymi. Innymi zdobionymi elementami architektury były pazdury, tragarze, odrzwia z psami i nadproża okienne.

3.2. Narodziny i rozwój stylu zakopiańskiego

Wybudowanie połączenia kolejowego pomiędzy Krakowem a Chabówką w 1884, działalność Towarzystwa Tatrzańskiego zaowocowało zwiększoną liczbą turystów. Jednotraktowe, a później także dwutraktowe chałupy góralskie nie były wystarczające, aby sprostać wzrastającemu ruchowi turystycznemu. Na potrzeby wielokubaturowych budynków wykorzystywano od końca XIX tzw. styl szwajcarski, charakteryzujący się licznymi loggiami, werandami, tarasami i balkonami służącymi do kąpieli słonecznych, a także eklektycznymi wzorami geometrycznymi i roślinnymi wyżynanymi w desce i stosowanymi do zdobienia fasad, ram okiennych i drzwiowych, balustrad. Innymi charakterystycznymi elementami były zdobione kratownice i łuki.

Jednak styl ten, w porównaniu do architektury regionalnej, nie pasował do Zakopanego, silnie kontrastując z jej prostymi formami, jednocześnie czyniąc je identycznymi do innych miejscowości o charakterze turystyczno-wypoczynkowym, takich jak Krynica czy Szczawnica w Polsce lub Stary Smokowiec na Słowacji.

Przybycie Stanisława Witkiewicza do Zakopanego w 1886 dało początek staraniom o utworzenie stylu zwanego w późniejszym okresie stylem zakopiańskim.

Witkiewicz zafascynował się lokalną sztuką użytkową i architekturą, którą uważał za „już nie surowy materiał, ale dość wyrobiony styl, z którego mogłoby się rozwinąć samodzielne i nowe budownictwo” (Jabłońska, 2008).

prevailing southwest winds. Houses were mainly built on a rectangular plan layout. The longer elevation had the door and windows placed in the 11 o'clock position requiring the houses to face south.

The most popular one-line house design could be characterized by the presence of the black chamber, hallway, and the white chamber.

The black chamber (room with an open fire without a chimney) the closest to the sheds for the convenience of tending animals, was the place where family life took place. It served both as a kitchen and bedroom and was heated with a wood-burning stove. During the winter the whole family and even some small animals lived there. The main purpose of the white chamber and the living room was representational. These rooms were beautifully decorated with the living room used to entertain notable guests, as well as to keep the most expensive and precious possessions.

The early highlander house typically had no decorations. Later on the Podhale Highlanders started to decorate even for the smallest of everyday objects. This eventually found its way into the vernacular architecture. The most important element of the decorative motifs was the sosręb (cross-beam) running from the east to the west wall. It was a central part of the black and white chambers and had both structural and ornamental purposes. The beam was sculptured and recorded the name of the owner and the year the building was erected, and various decorative elements such as the rosette – which depicted the symbol of life, a star and religious quotes together with floral and geometrical motifs. Other often decorated elements were: windows and doors, solutions of gables, beams supporting eaves, multiple roof ridge decorative pins (pazdury) etc.

3.2. The birth and development of Zakopane style

As a result of the newly opened railway connection between Krakow and Chabowka, the promotion of the health aspects of the local air and the activity of the Tatra Society (Towarzystwo Tatrzańskie) Zakopane continued to grow. This required further development of the village and forced the evolution of the traditional houses of Highlanders from one – line to two – line. But this wasn't enough to accommodate growing number of visitors.

The Swiss style became popular in large cubature buildings by the end of XIX c. Characterized by a use of asymmetrical porches, bay windows, verandas and balconies, it included decorative wooden panels with eclectic motifs of foreign folk cultures and historical citations. Other characteristic were ornamental trusses and arches.

The Swiss style compared with the vernacular architecture seemed out of place making the village appear similar to other summer resorts in the Tatras such as Smokovec in Slovakia, Krynica and Szczawnica in Poland.

The arrival of Stanislaw Witkiewicz in 1886 marked the beginning of the fight for the “Zakopane style”. Witkiewicz described the regional approach to architecture as ‘not just ‘a raw material anymore, but were [now] presented in quite a refined style, from which a new and independent architecture

Jednocześnie, z powodów politycznych, Stanisław Witkiewicz widział konieczność stworzenia stylu narodowego w sztuce i architekturze w oparciu właśnie o rodzimą architekturę regionalną. Pierwszym budynkiem zaprojektowanym przez Witkiewicza i wybudowanym w nowym stylu przy użyciu tradycyjnych materiałów i konstrukcji oraz z zastosowaniem nieco bardziej rozbudowanej ornamentyki była Willa Koliba przy ulicy Kościeliskiej (ukończona w 1892 roku). Skala budynku była o wiele większa, niż w przypadku chałup regionalnych i przypominała budynki w stylu szwajcarskim. Ten pierwszy eksperyment z wykorzystaniem regionalnego stylu odniósł duży sukces i w krótkim czasie powstały również i inne budynki o architekturze reprezentującej lokalny styl regionalny (Willa Pepita 1893, Staszeczkówka 1894, Oksza 1895, Zofiówka 1895).

W swoich projektach Witkiewicz przekształcił inne elementy tradycyjnej chaty góralskiej, takie jak np. podmurówka, pazdury czy też sosręb, który stracił swoją konstrukcyjną rolę. Innymi elementami dodanymi do budynku były werandy, balkony, ozdobne kominy, okna o różnych kształtach. Także wnętrza oraz elementy sztuki użytkowej inspirowane były lokalną kulturą.

Najbardziej reprezentacyjnymi budynkami wybudowanym w stylu zakopiańskim stały się Willa pod Jedłami (1897) oraz Kaplica Najświętszego Serca Jezusa na Jaszczurówce (1904-1907). Mimo zamierzeń Witkiewicza styl zakopiański nie rozprzestrzenił się w Polsce. Nie udało się również transformacja stylu na architekturę murowaną. Jednak rola St. Witkiewicza w konserwacji i popularyzacji architektury regionalnej oraz przekształceniu i dostosowaniu jej do wymogów czasu była nieoceniona.

4. ROZWÓJ PRZESTRZENNY ULICY KRUPÓWKI OD 80 LAT XIX DO WSPÓŁCZESNOŚCI.

Zakopane kojarzone jest z górami, kulturą regionalną, ale także z ulicą Krupówki, która stanowi wizytówkę miasta, podobnie jak inne ważne ulice polskich miast takie jak Krakowskie Przedmieście w Warszawie, Floriańska w Krakowie czy Piotrkowska w Łodzi.

Ulica Krupówki, o długości 1100 metrów, zlokalizowana jest pomiędzy ulicami Nowotarską, a Zamoyskiego. Pierwotnie na tym terenie wypasano owce. Począwszy od drugiej połowy XVIII w. Ulica pełniła rolę komunikacji pomiędzy wioską, a Kuźnicami (Stefan Żychoń 1991). Po wzroście popularności Zakopanego, na początku XVIII wieku, Krupówki radykalnie zmieniły charakter i dominującą zabudową stały się obiekty wzniesione w stylu szwajcarskim np. gmach Dworca Tatrzańskiego, czy mieszcząca się w sąsiedztwie Szkoła Snycerska.

Po uzyskaniu statusu Stacji Klimatycznej, Krupówki, a w szczególności ich dolna i środkowa część, dzięki nowej zabudowie zmieniły charakter z wiejskiego, na miejski. To właśnie tutaj budowano hotele, pensjonaty oraz obiekty handlowe, co kontrastowało z górną częścią ulicy luźno zabudowaną prywatnymi willami. Wiele z tych realizacji zbudowano w drewnie, bez konkretnych cech stylowych.

Kolejnym wydarzeniem, które przyniosło radykalne zmiany w architekturze Krupówek był pożar w 1899 roku, który zniszczył 16 budynków, zastąpionych potem eklektycznymi, murowanymi konstrukcjami.

could develop’.(Jabłońska, 2008) In fact, Witkiewicz wanted to develop this idea into an original national style of art and architecture.

The first building designed by Witkiewicz in Zakopane Style was Villa Koliba (Completed in 1892; owner Zygmunt Gnatowski) on Kościeliska Street (Fig 1c and 1d). It used traditional materials and the forms of construction and ornamentation of the Highlander house, with many eclectic citations. The scale of the building was much larger, being similar to a typical two-storey Swiss style villa. This first experiment was very successful and soon other projects follow: the Villas Pepita (1893), Staszeczkówka (1894), Oksza (1895), Zofiówka (1895) among others. Later on Witkiewicz experimented with more elements of vernacular style like stone wall base, multiple roof ridge decorative pins (pazdury) and the sosręb or cross-beam, which eventually lost its construction function. The most representational buildings of the style were arguably the Willa pod Jedłami (The House under the Firms) erected in 1897 and the Chapel of the Sacred Heart in Jaszczurówka (1904-1907).

Despite Witkiewicz dreams the style did not become popular in Poland. Also, the transformation to the brick was unsuccessful. Nevertheless, Stanislaw Witkiewicz played an important role in preservation and popularization of the Podhale vernacular architecture.

4. THE SPATIAL DEVELOPMENT OF KRUPÓWKI STREET FROM THE 80s OF THE 19th CENTURY TO PRESENT

Zakopane is strongly identified with the mountains, regional culture and with Krupówki Street, which is the highlight of the city, among other famous Polish streets like Krakowskie Przedmieście in Warszawa, Floriańska in Kraków and Piotrkowska in Łódź.

Krupówki Street, only 1100 meters long, is located between Nowotarska Street and the extension of Zamoyskiego Street. It is named after the glade that previously existed. It was first used to herd animals and from the second half of the 18th century as a communication between the Kuźnice forge and the village. (Stanisław Żychoń 1991). Until Zakopane gained its popularity, buildings along the path were wooden without a particular organization. Later on, in the early 18th century German architects began a trend where Swiss – style wooden villas became the most popular style. The main buildings in this style around Krupówki Street were “Dworzec Tatrzański” (1881-1882) and the Woodcarving School (1882-1883) (Józef Tarnowski 2012).

Further development in this period was connected with the “Climate Station” title received in 1886. Between 1876 and 1892 the middle and the bottom section of the street were built creating more of the city look – hotels, pensions and commercial buildings were situated in this part of the street, which contrasted sharply with the private villas and smaller scaled buildings in the upper part of the street. The next change to Zakopane’s architecture was a result of fire in 1899. Overall 16 buildings were destroyed around Krupówki Street that saw the construction of many brick buildings mainly in the Eclectic style.

The organization of FIS competition in 1929 and again in 1939 brought a lot of changes in

Organizacja zawodów FIS (w latach 1929, 1939) przyniosła kolejne ożywienie w budownictwie miasta. Krupówki połączone zostają z nowo wyznaczoną ulicą Piłsudskiego i skocznią narciarską. Historyczny styl dominuje w architekturze centrum Zakopanego, konkurując z zabudową modernistyczną i funkcjonalizmem.

Wybuch II Wojny Światowej zahamował rozwój miasta. Do najważniejszych zmian przestrzennych przeprowadzonych w tamtym okresie należało połączenie Krupówek z kolejką na Gubałówkę oraz wybudowanie placu (obecnie Plac Niepodległości). W tym okresie wybudowano tylko cztery większe obiekty, m.in. budynek *Deutsches Heim* (późniejszy Hotel Giewont). Architektura realizowana w tym okresie była kompromisem pomiędzy regionalizmem i modernizmem i stała się podwaliną dla tzw. Nowego Stylu Zakopiańskiego, który wykorzystywał drewno i elementy kamienne oraz formy socrealistyczne. Przykładem jego zastosowania mogą być wybudowany w tym „Dom Turysty” (Żychoń 1977). W okresie transformacji, w początkach lat 90 XX w. Krupówki uzyskują nowy wygląd dzięki zmianie nawierzchni oraz wprowadzeniu małej architektury. Pochyłe latarnie wzdłuż ulicy początkowo uznano za elementy dość kontrowersyjne, jednak w chwili obecnej stanowią znak rozpoznawczy miasta.

Wieloletni brak planu zagospodarowania przestrzennego spowodował chaotyczny rozrost zabudowy ulicy. Budynki często są przeskalowane, a zabudowa jest zbyt gęsta. Nie były to jedyne negatywne zjawiskiem kształtującym wygląd ulicy.

Począwszy od lat 90 XX ulica bardzo zmieniła swój charakter i funkcję. Powoli, deptak miejski z eleganckimi hotelami oraz zabudową mieszkaniową przekształcił się w ulicę handlową. Tę zmianę odzwierciedlała wręcz przytłaczająca ilość reklam. Banery eksponowane były nawet na całych elewacjach budynku, zastaniając oryginalne fasady. Kolejnymi elementami wprowadzającymi wizualny chaos były nieestetyczne, przeskalowane szyldy sklepowe oraz krzykliwe tablice reklamowe, często dublowane, tak aby widoczne były pod różnymi kątami. Dodatkowo, oprócz nazwy lokalu lub usługi bardzo często umieszczane były zdjęcia sprzedawanych produktów. W wielu wypadkach zatracono proporcje pomiędzy przestrzenią przeznaczoną na reklamę, a np. oknami, przez które można było zobaczyć wnętrze. Dolna część elewacji przeznaczana była również na eksponowanie towarów, prowadząc do zatarcia granicy pomiędzy ulicą, a sąsiadującą z nią własnością prywatną. Także niska zabudowa drewniana o charakterze regionalnym stała się ofiarą wszechobecnych reklam. Ze względu na wysokie ceny powierzchni usługowej na Krupówkach sprzedaż mieściła się w nawet w prowizorycznych dobudówkach czy też bramach prowadzących do kamienic. Zaczęto wykorzystywać elementy kultury regionalnej, by zachęcić turystów do odwiedzenia sklepów i punktów gastronomicznych. Bardzo często pojawiającym się motywem było licowanie murowanej elewacji drewnem, tak aby stworzyć wrażenie wejścia do chaty regionalnej. Elementy budynków dekorowano motywami górskimi, nawet wówczas, gdy nie pasowały one do stylu architektonicznego.

Także powstająca nowa architektura nie ustrzegła się płytkich zapożyczeń i nieudanych prób manifestacji kultury regional-

the cityscape. Krupówki was connected with Piłsudskiego and the ski jump. Historical style is dominating the centre of Zakopane, with some modernistic and functionalism buildings being constructed as well.

The WW II ceased the development of the city. The most important changes of that period were: the route to Gubałówka funicular was cleared out, and a new square (today's Plac Niepodległości) was built. Only four new buildings constructed, notably the *Deutsches Heim* (later Giewont Hotel). The architectural style during the war was a compromise between regional and modern and became an important influence in shaping the New Zakopane style.

After the war high levels of wood and stone crafts and social realist forms, which continued throughout the interwar period, characterized the architecture. Some mountain hostels and the "Dom Turysty" are the examples of buildings in "the New Zakopane Style" (Stanisław Żychoń 1977).

In the political transformation period in the early 1990s, Krupówki changed their look due to the modernization of pavement and architectural elements. The tilted lampposts, for example, were highly controversial, nowadays became the symbol of the city.

The lack of a Spatial Development Plan led to chaotic development – buildings were out of scale and the architecture too dense. It wasn't the only negative occurrence shaping the street.

Since the 1990s the street had changed its character and function – beforehand the elegant street with hotels and residential buildings transformed into commercial street. This change was reflected in the overwhelming amount of advertisement.

Billboards, posters, information boards were covering the entire street. In many cases there were placed on the whole façade. Shopping sign boards were another factor in creating the visual chaos – there were too big, doubled, so they could be seen under a different angle. The typefaces and colour schemes were aggressive and not very aesthetically pleasing. Some of the places were displaying big photographs of the products they were selling. The bottom parts of the facades and the outside of the stores were also used as a display, making it impossible to differentiate between the private and public space of a street. Due to high rental prices many shops were placed in the provisional extensions added to the existing buildings.

Also regional values were degraded and over-interpreted to attract the tourists do visit the shops and restaurants. To achieve the effect of a regionalism, many facades were covered with a layer consisting of wooden planks on brick walls to create the imitation of an entrance to a traditional farmstead. Elements of local architecture were used to decorate the buildings, even though stylistically they differ.

Also, the newly constructed architecture didn't stay away from unnecessary citations and manifestations of regional culture – for example the interpretation of oscypek, local sheep cheese on the glass façade of a large scale commercial building without any other elements of vernacular architecture.

a.

b.

c.

d.

e.

f.

II. 2. Pozytywne zmiany, które zawsze w wyniku wprowadzenia uchwały o Parku Kulturowym. Zdjęcia a,c, e – wykonane w czerwcu 2016 roku.

Zdjęcia b,d,f – wykonane w maju 2018 roku. Zdjęcia własne

III. 2. Positive changes, due to the Culture Park regulations. Pictures a,c, e – taken in 2016. Pictures b,d,f – taken in May 2018. Source: Own Study

nej, np. wielkokubaturowa galeria centrum nawiązuje formą do kształtu oscypeka – w projekcie brak innych cech architektury regionalnej.

5. IDEA PARKU KULTUROWEGO KRUPÓWKI I PROCES JEJ WDRAŻANIA

Koncepcja Parku Kulturowego pojawiła się w Polsce jako sposób na ochronę wartości kulturowych lub historycznych za pomocą narzędzi prawnych dostępnych na poziomie lokalnym. Aby zatrzymać ekspansję reklam, opanować chaos wizualny i ukierunkować dalsze przemiany krajobrazu głównej ulicy Zakopanego, Urząd Miasta stworzył plan ochrony ulicy Krupówek i przylegających terenów. Uchwała weszła w życie 1 lipca

5. THE IDEA OF CULTURE PARK AND ITS IMPLEMENTATION

The concept of Culture Park was introduced in Poland as a way of protecting cultural and historic values with the sets of laws on the local level.

To stop the expansion of the commercials, get the visual chaos under control and to direct the future changes of the main street of Zakopane, the city hall created the Krupówki protection plan. The act entered into the force on the 1st of July 2016.

New rules and protection procedures incorporated into the 'Cultural Park' in Zakopane seek to limit commercial and other services in the public space and improve the aesthetic quality of the building

a.

b.

c.

d.

II. 3. Negatywne czynniki w Parku Kulturowym Krupówki. Zdjęcie a i b- mimo dostosowania do wymogów Parku, szyldy w wielu miejscach są nadal krzykliwe. Zdjęcie c- odstąpienie nieodnowionych elewacji po ściągnięciu wielkoformatowych bilbordów. Zdjęcie d- niedostosowanie kubatury nowobudowanych budynków do wielkości istniejącej zabudowy. Zdjęcia własne

III. 3. The negative factors in Krupówki Street Culture Park. Pictures a and b – even though the advertisement placement and its size is regulated, there still is a visual. Picture c – The unrenovated facades after the removal of the large – scale advertisement. Picture d – the unadjusted scale of currently constructed architecture to the existing buildings. Source: Own Study

2016 roku. Jej celem jest ochrona dziedzictwa kulturowego, oraz ważnych elementów kształtujących wnętrza ulicy jak osie, ciągi, otwarcia widokowe, a także ograniczenia w zakresie nadmiernej rozbudowy infrastruktury. Wprowadzono zakaz niszczenia oryginalnych detali zdobniczych i architektonicznych oraz stosowania elementów imitujących budownictwo regionalne w budynkach utrzymanych w innej stylistyce.

Ograniczeniu podlega także działalność rozrywkowa (muzycy uliczni, mimowie etc.), za wyjątkiem portrecistów i karykaturzystów. Lokalizacje ogrodów piwnych są również pod ścisłą kontrolą.

Najważniejszymi postanowieniami, ze względu na chaos wizualny panujący na ulicy, jest wprowadzenie limitów wielkości powierzchni reklamowej, a także ścisłe określenie sposobu ich umieszczania. Uchwała ogranicza możliwość ekspozycji towarów na zewnątrz sklepów i prowadzenia działalności handlowej lub usługowej poza lokalem. Wartością nadrzędną staje się promocja wartości regionalnych przez stworzenie zunifikowanych punktów sprzedaży produktów regionalnych.

Wprowadzenie zasad przestrzennych i estetycznych dla Parku Kulturowego początkowo spotkało się z licznymi protestami, w szczególności osób handlujących na Krupówkach. Wielu z nich twierdziło że przepisy ograniczają ich dochód, a w wypadku osób trudniących się handlem „z ręki do ręki” całkowicie

facades along Krupówki Street. Regulations therefore restrict sale of products to regional and traditional artefacts. The hand to hand sale is prohibited as well as musical concerts and other types of performances.

Beer garden locations are also under strict control. The decoration of existing walls to resemble the highlander style via the use of displays and other technical devices is also forbidden.

Additionally the new rules require the removal of existing advertising media such as billboards and posters. New guidelines limit the size and placement of advertising media and prescribe acceptable forms and materials.

Initially, the Culture Park was widely protested, especially by people who were owning a business on Krupówki street. A lot of them claimed that the initiative will limit their earnings or in some cases eliminate the income all together.

The penalties did not enforce changes – many of the restaurateurs, shop owners did not comply with the regulations.

Analysing the changes that occurred in the two year period since the establishment of Culture Park one can observe many positive results eg. The elimination of large-scaled billboards, the removal of many advertisements that were incompatible

wyeliminują ich możliwości zarobkowe. Mimo groźących kar, wielu właścicieli sklepów i restauracji nie zastosowało się do nowych przepisów.

Analizując zmiany w przestrzeni dwóch lat od wprowadzania w życie uchwały o Parku Kulturowym zauważyć można wiele pozytywnych rezultatów wprowadzonych przepisów, m. in. całkowitą eliminację wielkoformatowych bilbordów, usunięcie wielu reklam, które są niezgodne z wytycznymi.

Mimo poprawy sytuacji w dalszym ciągu można zaobserwować negatywne zjawiska takie jak:

- Po usunięciu reklam wielkopowierzchniowych zauważyć można zniszczenia elewacji wielu budynków. W kilku miejscach elewacje są pomalowane tylko na wysokości parteru, kolejne piętra budynku są zaniedbane lub nieodmalowane.
- Dwa duże budynki na Krupówkach są nieoddane do użytku, co stwarza wrażenie zaniedbania.
- W dalszym ciągu wiele punktów handlowych znajduje się w małych, czasowych dobudówkach, co jest nieestetyczne.
- Nowobudowana zabudowa jest zbyt duża i przytłacza swoją skalą istniejące budynki.
- Brak w obrębie Parku Kulturowego parkingów podziemnych, co sprawia, że w sezonie okolice ulicy są zastawiane samochodami.
- Na skutek intensywnej działalności inwestycyjnej zanika liczba otwartych widokowych.
- Brak ciekawych wnętrz architektonicznych w obrębie ulicy.
- Brak osi połączenia urbanistycznego z sąsiadującymi terenami zielonymi (Rówień Krupowa) i brak ich aktywizacji.

6. POSTRZEGANIE ULICY KRUPÓWKI PRZEZ UŻYTKOWNIKÓW W ŚWIETLE BADAŃ ANKIETOWYCH

Współczesne kształtowanie przestrzeni powinno odbywać się na zasadzie dialogu z jej użytkownikami. Jeśli chodzi o ulicę Krupówki użytkownicy dzielą się na dwie najważniejsze podgrupy: mieszkańcy oraz turyści. Te dwie grupy, posiadają inny stosunek do miasta, a co za tym idzie odmienne oczekiwania. Aby zbadać opinię użytkowników na temat ulicy i poziom jej akceptacji, przed wprowadzeniem uchwały o Parku Kulturowym w lipcu 2016 r., na reprezentatywnej grupie mieszkańców i turystów została przeprowadzona ankieta. Celem badań było ujawnienie sposobu postrzegania przestrzeni publicznej Krupówek przez powyższe grupy użytkowników oraz określenie ich różnych oczekiwań i aspiracji względem tego miejsca. Respondentów ankiety zapytano, czy cenią sobie Krupówki za atrakcyjną scenografię, widoki, zapachy i dźwięki. Choć podobny procent turystów i mieszkańców (ponad 50% łącznie) cenią ulicę za panującą tam atmosferę, duża grupa mieszkańców zaznaczyła odpowiedź „nie cenię” wymienionych atrybutów. Mieszkańcy podkreślali znaczenie ochrony Krupówek, a w szczególności jej aspektów kulturowych i liczniej niż badani turyści opowiadali się za wprowadzeniem architektury regionalnej i ograniczeniem budynków o cechach nowoczesnych. Przebadana grupa turystów była zadowolona z obecnego charakteru ulicy.

Obie grupy respondentów miały podobne zdanie co do zieleni, małej architektury oceniając je jako przeciętne. Ponad 90% ankietowanych w obu grupach stanowczo opowiedziało się

with the guidelines. Even though the situation improved there are still some negative factors that impact Krupówki street:

- After the removal of the large scale billboards the damages in the facades are visible. In many cases only ground floor is well – maintained, the rest of the building is in a bad shape.
- Two large – scaled buildings are not used, which creates the impression of abandonment.
- Many places of commerce are still placed in small, provisional extensions added to the existing buildings.
- The new architecture is too large and overwhelms the existing buildings.
- The lack of underground parking, which surrounds the street with a negative visual during a high season.
- Due to many investments around the street the visual openings are being eliminated.
- The lack of interesting architectural interiors around the city.
- The lack of urban axis between Krupówki and neighbouring green area (Rówień Krupowa)

6. THE PERCEPTION OF KRUPÓWKI STREET BY ITS USERS IN THE LIGHT OF RESEARCH RESULTS

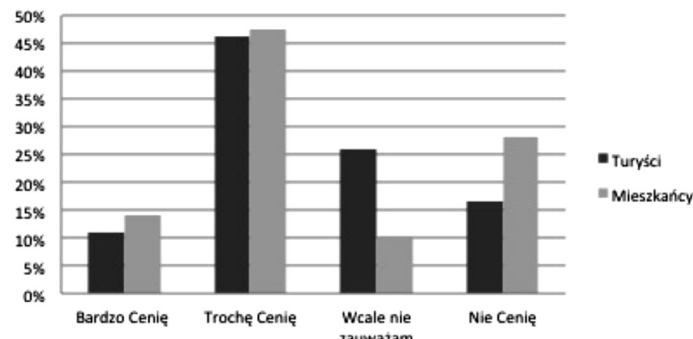
Currently the space creation should be rooted in the dialog with the users. In case of Krupówki street there are two major groups : residents and tourists. Both of those groups have different relationship to the place, and therefore different outlook and expectations.

To examine their perceptions and level of acceptance of current spatial arrangements a survey was conducted in July 2016, month before the Culture Park act was implemented.

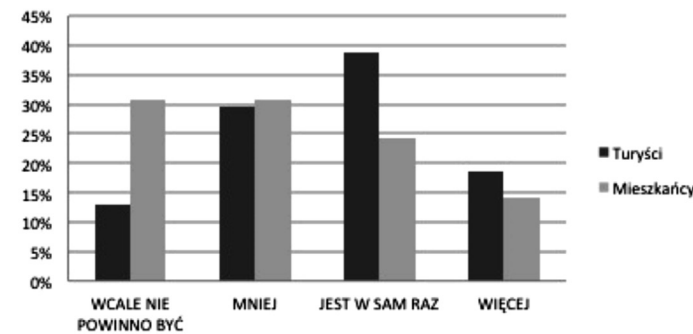
Survey respondents were asked if they appreciate Krupówki Street for its attractive scenery, views, smells and sounds. While similar percentages from tourists and locals (more than 50% altogether) valued the Street for its vibrant atmosphere, a significantly large group of residents did not value these attributes at all (ill. 4). The residents were emphasizing the protection of Krupówki street, especially its cultural aspects, adding more of the regional architecture and limiting the modern style. The surveyed tourists were satisfied with the current character of the street.

Both survey responders had a similar opinion about the greenery, street furniture and advertisements on buildings. Although the level of acceptance of the street furniture and greenery is average, posters, displays and neon signs installed on the walls of buildings were not valued by more than 90% of respondents. The laws limiting the amount and the size of advertisement was important for both of the groups.

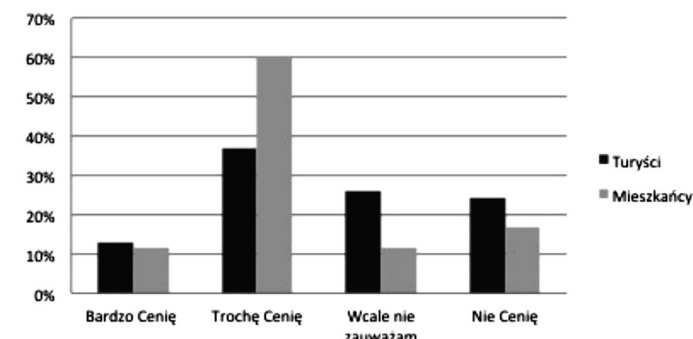
The appreciation of the Krupówki Street by locals for its economic potential was similar to that of tourists. The important role of the Street as a commercial and service centre of the city was not surprisingly more evident in the responses of locals. Nevertheless, the simple manifestation of business activity such as hand-to-hand sales was more appreciated by tourists: Locals did not value this attribute as much.

II. 4. Ocena Krupówek pod kątem atrakcyjnej scenerii, widoków, zapachów i dźwięków. Źródło: Ankieta własna
 III. 4. I value Krupówki Street for its attractive scenery, views, smells and sounds. Source: Own study

II. 5. Poziom akceptacji architektury współczesnej na Krupówkach. Źródło: Ankieta własna
 III. 5. Level of acceptance of the presence of contemporary architecture in the Krupówki Street Source: Own study

II. 6. Ocena Krupówek pod kątem ekonomicznych korzyści dla miasta. Źródło: Ankieta własna
 III. 6. The value Krupówki for its economic benefits like tourism, trade and other commercial activities Source: Own study

przeciw dominującym w przestrzeni ulicy reklamom i banerom. Obostżenia dotyczące ich liczby i wielkości były ważnymi postulatami mieszkańców i turystów. Wartość Krupówek ze względu na ich aspekt gospodarczy była oceniana przez obie grupy respondentów w podobny sposób. Mieszkańcy miasta silniej podkreślali ich wagę handlowego i usługowego centrum miasta, natomiast turyści, bardziej niż mieszkańcy cenili handel „z ręki do ręki”.

7. WNIOSKI

Krupówki odgrywają znaczącą rolę w Zakopanem - to główna arteria piesza, centrum handlowe, wizytówka miasta. Jej układ i estetyka są niezwykle ważne. Mieszkańcy rozumieją i doceniają potencjał ekonomiczny ulicy, tak samo jak i odwiedzający ją turyści, którzy postrzegają ją jako obowiązkowy punkt wizyty w Zakopanem.

Miasto jest wyjątkowe w porównaniu do innych miast europejskich, dzięki występowaniu endemicznego, wernakularnego budownictwa, silnej kultury regionalnej i tradycji, ale także ich przekształceniu i uwspółcześnieniu dokonane dzięki stylowi zakopiańskiemu. Cechy te sprawiają, że Zakopane jest

7. CONCLUSIONS

Krupówki Street plays a significant role in Zakopane's business and leisure life. Its layout and aesthetics are critically important – it's the main walking street, commerce centre and the highlight of the city. Its arrangement and aesthetics are highly important.

Residents understand and appreciate the economic potential of the street, as do tourists who see it as a mandatory place for shopping and walking.

Zakopane is unique when compared to many other touristic towns and villages in Europe. It offers not only traditional highland architecture, but also integrates an early modernist heritage represented in forms based on vernacular building traditions. This makes Zakopane a spatial and architectural phenomenon and trademark of Polish culture. The growth of tourism and business over time has strongly influenced the activities and aesthetic of the city's main street, Krupówki. Those changes impacted the shape of the street in a negative way, which was observed both by its residents and visitors. We can assume that the

fenomenem przestrzenno-architektonicznym i znakiem rozpoznawczym polskiej kultury, a co za tym idzie niezwykle popularnym miejscem dla turystów krajowych i zagranicznych. To właśnie rozwój turystyki i biznesu z czasem silnie wpłynęły na obraz i estetykę głównej ulicy miasta - Krupówek. Zmiany te, z czasem, zaczęły negatywnie kształtować jej odbiór wizualny, zarówno przez odwiedzających, jak i mieszkańców. Można przyjąć, że ulica zawsze będzie reagować na dynamikę przyszłych zmian. Respondenci doceniają przestrzeń publiczną Krupówek, ale jednocześnie dostrzegają wagę architektury regionalnej w krajobrazie tej ulicy. Jest to oczywiste, ponieważ mieszkańcy cenią sobie Krupówki i ich rolę w ochronie kultury regionalnej, a turyści doceniają możliwość poznania tej kultury i przestrzeni miasta. Wprowadzenie koncepcji Parku Kulturowego, wdrożenie nowych zasad i przepisów w celu ukierunkowania rozwoju i zmian przestrzennych na Krupówkach powinno zaowocować oczekiwanymi rezultatami. Po dwóch latach funkcjonowania Parku Kulturowego można podjąć kolejne badania, które ujawniłyby zakres wprowadzonych zmian i stopień ich akceptacji. Uzyskane wyniki pomogłyby stworzyć nową platformę do dyskusji nad sposobami poprawy atrakcyjności i walorów estetycznych Krupówek w najbliższych latach.

LITERATURA

- [1] Białas Wiesław *Budarka*, Zakopane czterysta lat dziejów, Tom I, KAW, Kraków, 1991
- [2] *Co to jest park kulturowy?* <http://www.jaroslaw.pl/co-to-jest-park-kulturowy> 15.05.2018 18:34
- [3] Długolecka Lidia, Pinkwart Maciej *Zakopane Przewodnik historyczny*, Wydawnictwo PPTK Kraj, Warszawa, 1989
- [4] Durden Józef *Zdobnictwo budownictwa drewnianego w Zakopanem*, w "Podtarze", Zeszyt 3-4, Drukarnia Narodowa, Zakopane, 1987
- [5] Eljasz-Radzikowski Stanisław *Styl Zakopiański* Krakow, Towarzystwo Wydawnicze, Lwów, 1901
- [6] Eljasz W., *Ilustrowany przewodnik do Tatr, Pienin i Szczawnic*. J.K.Żupański, Poznań, 1970
- [7] Jabłońska Teresa *Styl Zakopiański Stanisława Witkiewicza*, Olszanica BOSZ, 2008
- [8] Kantor R., *Gdzie chleb się kończy, a niebo zaczyna. Kultura ludowa Zakopanego i okolic*, "Zakopane czterysta lat dziejów", Tom I, KAW, Kraków, 1991
- [9] Krzysztofiak Kozakowska S., *Sztuka Młodej Polski*, Ryszard Kluszczyński Wydawnictwo, Kraków, 1999
- [10] Majda J., *Styl Zakopiański* PAN, Nauka dla Wszystkich nr 303, Kraków, 1979
- [11] Mantyka M., *Zanim powstało miasto* Zakopane 75 lat Praw Miejskich, Urząd Miasta Zakopane, Zakopane, 2008
- [12] Mantyka M., Momot Stanisław, *Zakopane i Tatry* Wydawnictwo Krokus, Zakopane, 2003
- [13] Matlakowski W., *Budownictwo ludowe na Podhalu*, Kraków Akademii Umiejętności, 1892
- [14] Marcinek R., Moździerz Zbigniew, *Rys Historyczny Rozwoju Przestrzennego i Architektonicznego*, Zakopane-Kraków 2016
- [15] Moździerz Zbigniew *Początki architektury sakralnej w Zakopanem 150 lat organizacji parafialnej w Zakopanem (1847-1997)*. Kraków Materiały z Sympozjum. Zakopane, 24-25 października 1997. Towarzystwo Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem. Wydawnictwo Św. Stanisława, Kraków, 1998
- [16] Moździerz Zbigniew *Geneza i rozwój stylu zakopiańskiego*, Wydawnictwo Tatrzańskie, Zakopane, 2003
- [17] Moździerz Zbigniew *Dom pod Jedłami Pawlikowskich*, Wydawnictwa Muzeum Tatrzańskiego im. Dra Tytusa Chalubińskiego w Zakopanem nr. 24, Zakopane 2003
- [18] *Obszaru Parku Kulturowego Krupówki w Zakopanem*, Zakopane-Kraków http://pkk.zakopane.eu/assets_files/content/10/my_esc.pliki/plik/II_PK_Krup_wki_historia_tekst_1.pdf
- [19] Pallasmaa Juhani *Tradition and Modernity: The Feasibility of Regional Architecture in Post-Modern Society* in "The Architectural Review", London, May 1988
- [20] Paryscy Zofia i Witold H. *Wielka Encyklopedia Tatrzańska*, Wydawnictwo Górskie, Poronin, 1955
- [21] Pawlikowski Jan Gw. *O Styl Zakopiański w Budownictwie Zakopanego i Podhala* Polskie Towarzystwo Tatrzańskie, Kraków, 1931
- [22] Pinkwart Maciej <http://www.pinkwart.pl/Zakopane/zakopane-historia.htm> 02.02.2018 17:28

streetscape will always react to the dynamics of the future changes. The survey responders appreciate the public space of Krupówki, at the same time they understand the importance of regional architecture within.

This is evident because locals value Krupówki Street and its role in protecting regional culture while tourists appreciate the possibility of learning about the local culture and city space.

The introduction of the 'Cultural Park' concept to guide development and spatial change in Krupówki Street should be followed by a survey two years after the initial implementation of new rules and regulations. This would help to better understand the acceptance of the changes and in the future enables the discussion on future ways of improving the attractiveness and the aesthetic value of the street for the city users.

BIBLIOGRAPHY

- [1] Białas W., *Budarka*, Zakopane czterysta lat dziejów, Tom I, KAW, Kraków, 1991
- [2] *Co to jest park kulturowy?* <http://www.jaroslaw.pl/co-to-jest-park-kulturowy> 15.05.2018 18:34
- [3] Długolecka L., Pinkwart Maciej *Zakopane Przewodnik historyczny*, Wydawnictwo PPTK Kraj, Warszawa, 1989
- [4] Durden J., *Zdobnictwo budownictwa drewnianego w Zakopanem*, w "Podtarze", Zeszyt 3-4, Drukarnia Narodowa, Zakopane, 1987
- [5] Eljasz-Radzikowski S., *Styl Zakopiański* Krakow, Towarzystwo Wydawnicze, Lwów, 1901
- [6] Eljasz W., *Ilustrowany przewodnik do Tatr, Pienin i Szczawnic*. J.K.Żupański, Poznań, 1970
- [7] Jabłońska Teresa *Styl Zakopiański Stanisława Witkiewicza*, Olszanica BOSZ, 2008
- [8] Kantor R., *Gdzie chleb się kończy, a niebo zaczyna. Kultura ludowa Zakopanego i okolic*, "Zakopane czterysta lat dziejów", Tom I, KAW, Kraków, 1991
- [9] Krzysztofiak Kozakowska S., *Sztuka Młodej Polski*, Ryszard Kluszczyński Wydawnictwo, Kraków, 1999
- [10] Majda J., *Styl Zakopiański* PAN, Nauka dla Wszystkich nr 303, Kraków, 1979
- [11] Mantyka M., *Zanim powstało miasto* Zakopane 75 lat Praw Miejskich, Urząd Miasta Zakopane, Zakopane, 2008
- [12] Mantyka M., Momot Stanisław, *Zakopane i Tatry* Wydawnictwo Krokus, Zakopane, 2003
- [13] Matlakowski W., *Budownictwo ludowe na Podhalu*, Kraków Akademii Umiejętności, 1892
- [14] Marcinek R., Moździerz Zbigniew, *Rys Historyczny Rozwoju Przestrzennego i Architektonicznego*, Zakopane-Kraków 2016
- [15] Moździerz Z., *Początki architektury sakralnej w Zakopanem 150 lat organizacji parafialnej w Zakopanem (184-1997)*. Kraków Materiały z Sympozjum. Zakopane, 24-25 października 1997. Towarzystwo Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem. Wydawnictwo Św. Stanisława, Kraków, 1998
- [16] Moździerz Z., *Geneza i rozwój stylu zakopiańskiego*, Wydawnictwo Tatrzańskie, Zakopane, 2003
- [17] Moździerz Z., *Dom pod Jedłami Pawlikowskich*, Wydawnictwa Muzeum Tatrzańskiego im. Dra Tytusa Chalubińskiego w Zakopanem nr. 24, Zakopane 2003
- [18] *Obszaru Parku Kulturowego Krupówki w Zakopanem*, Zakopane-Kraków http://pkk.zakopane.eu/assets_files/content/10/my_esc.pliki/plik/II_PK_Krup_wki_historia_tekst_1.pdf
- [19] Pallasmaa Juhani *Tradition and Modernity: The Feasibility of Regional Architecture in Post-Modern Society* in "The Architectural Review", London, May 1988
- [20] Paryscy Z., Witold H., *Wielka Encyklopedia Tatrzańska*, Wydawnictwo Górskie, Poronin, 1955
- [21] Pawlikowski J., Gw. *O Styl Zakopiański w Budownictwie Zakopanego i Podhala* Polskie Towarzystwo Tatrzańskie, Kraków, 1931
- [22] Pinkwart M., <http://www.pinkwart.pl/Zakopane/zakopane-historia.htm> 02.02.2018 17:28
- [23] Rączka J. W., *Walka o Polski Styl Narodowy w Architekturze*, Politechnika Krakowska, Kraków, 2001
- [24] Rzygocińska-Tyżuk B., *Fenomen ulicy głównej jako "Serca Miasta" – Wybrane przykłady*, „Zasopismo Techniczne Politechniki Krakowskiej” 2008

- [23] Rączka Jan Władysław *Walka o Polski Styl Narodowy w Architekturze*, Politechnika Krakowska, Kraków, 2001
- [24] Rzygocińska - Tyżuk Barbara *Fenomen ulicy głównej jako "Serca Miasta" - Wybrane przykłady*, „Czasopismo Techniczne Politechniki Krakowskiej” 2008
- [25] Sosnowska Joanna M. *Wystawa Paryska 1925*, Materiały z sesji naukowej Instytutu Sztuki PAN, Warszawa, 16-17 listopada 2005 roku, Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa, 2007
- [26] Skowrońska Małgorzata *Architektura drewniana Gminy Czarny Dunajec* Wydawnictwo Artcards Czarny Dunajec-Chochołów, 2014
- [27] Szafer Przemysław *Architektura pasterska* „Architektura” R. 32 [33]: nr 9/10, 1979
- [28] Tarnowski Józef *Styl alpejski w Środkowej Europie i polska kontrakcja wobec niego - styl zakopiański*. „Estetyka i Krytyka” nr 2 (25), Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 2012
- [29] Tłoczek Ignacy *Dom mieszkalny na polskiej wsi*, PWN, Warszawa, 1985
- [30] Tondos Barbara, *Styl Zakopiański i Zakopiańszczyzna*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wrocław 2009,
- [31] Witkiewicz Stanisław *Styl Zakopiański, Zeszyt II- Ciesielstwo* Wydawnictwo H. Altenberga, Lwów, 1911,
- [32] Witkiewicz Stanisław *Styl zakopiański. Zeszyt I: Pokój jadalny*, Wydawnictwo H. Altenberga, Lwów, 1904
- [33] Żychoń Stefan *Rozwój Przestrzenny i Budownictwo*, Zakopane czterysta lat dziejów, Tom I, KAW, Kraków, 1991
- [34] Żychoń Stefan *Zagospodarowanie Równi Krupowej i Rewaloryzacja Centrum Zakopanego*, „Podtatrze”, Zima, Urząd Miasta Zakopane, 1977
- [25] Sosnowska J. M., *Wystawa Paryska 1925*, Materiały z sesji naukowej Instytutu Sztuki PAN, Warszawa, 16-17 listopada 2005 roku, Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa, 2007
- [26] Skowrońska Małgorzata *Architektura drewniana Gminy Czarny Dunajec* Wydawnictwo Artcards Czarny Dunajec-Chochołów, 2014
- [27] Szafer Przemysław *Architektura pasterska* „Architektura” R. 32 [33]: nr 9/10, 1979
- [28] Tarnowski Józef *Styl alpejski w Środkowej Europie i polska kontrakcja wobec niego – styl zakopiański*. „Estetyka i Krytyka” nr 2 (25), Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 2012
- [29] Tłoczek Ignacy *Dom mieszkalny na polskiej wsi*, PWN, Warszawa, 1985
- [30] Tondos Barbara, *Styl Zakopiański i Zakopiańszczyzna*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2009
- [31] Witkiewicz Stanisław *Styl Zakopiański, Zeszyt II – Ciesielstwo* Wydawnictwo H. Altenberga, Lwów, 1911
- [32] Witkiewicz Stanisław *Styl zakopiański. Zeszyt I: Pokój jadalny*, Wydawnictwo H. Altenberga, Lwów, 1904
- [33] Żychoń Stefan *Rozwój Przestrzenny i Budownictwo*, Zakopane czterysta lat dziejów, Tom I, KAW, Kraków, 1991
- [34] Żychoń Stefan *Zagospodarowanie Równi Krupowej i Rewaloryzacja Centrum Zakopanego*, „Podtatrze”, Zima, Urząd Miasta Zakopane, 1977